

РУХ КАПІТАЛІВ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОБЛІКОВИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

Проаналізовано закономірності формування та відтворення облікових інформаційних систем. Розкрито зміст поняття інформаційного капіталу. Зроблено висновок, що рух авансованого капіталу у різних формах його прояву є головним чинником розвитку облікових інформаційних систем.

Laws of formation and reproduction of accounting information systems are analyzed. The essence of concept "informational capital" is defined. A conclusion is drawn, that movement of capital in various forms is the main factor of development accounting information systems.

Глобалізація бізнесу та окремих його складових створює умови для подальшої уніфікації обліково-аналітичної інформації, яка формується, реєструється, накопичується, узагальнюється, зберігається у фінансовій звітності підприємств та подалі передається користувачам з метою використання її в процесі прийняття економічних рішень. Найбільш динамічним напрямом розвитку обліково-аналітичних систем, починаючи з кінця XIX століття стає стандартизація фінансової звітності. Характерною рисою сучасних процесів розробки стандартів фінансової звітності у різних країнах є те, що здійснюються вони головним чином на основі уніфікації вимог до змісту та призначенню такого роду стандартів, але без об'єктивно необхідного зв'язку з діючим у цих країнах законодавством. Формування та розвиток обліково-аналітичних інформаційних систем на всіх етапах реформування національної системи бухгалтерського обліку залишалися актуальними питаннями. Особлива увага приділялася визначенню мети, завдань, об'єктів, чинників та інструментарію надання та розкриття обліково-аналітичної інформації. При цьому треба відзначити, що з перших років проведення реформи бухгалтерського обліку в Україні у якості її мети розглядалася сформована відповідно до Концептуальних основ складання та подання фінансової звітності теза, згідно якої фінансові звіти повинні відповідати "загальним вимогам більшості користувачів"¹. Практика показує, що таку більшість користувачів створюють інвестори – власники капіталів. Поступовий розвиток процесу реформування національної системи бухгалтерського обліку висвітлив та загострив проблему, яка стала в сучасних умовах однією з найактуальніших: облікова інформація існує для ринків капіталів чи ринки капіталів функціонують для створення більш якісного облікового інформаційно-забезпечення діяльності суб'єктів господарювання. Звідси виникає протиріччя, сутність якого полягає у тому, що є первинним: облікова інформація чи рух капіталів та фінансові системи і ринки. Особливості існування та розв'язання цього протиріччя необхідно досліджувати з двох основних позицій: виходячи, з одного боку, з інтересів розвитку структур національного капіталу, та інтересів діяльності міжнародних корпоративних організацій в Україні, з іншого. Тобто, треба, по-перше, встановити чи існує в межах вітчизняної практики господарювання зв'язок між обліковою інформацією та рухом капіталів, фінансовими структурами і ринками; по-друге, якщо такий зв'язок існує, встановити, керуючись потребами користувачів, інформація якого змісту при цьому необхідна; по-третє, визначити характерні риси такого взаємозв'язку, умови та закономірності його встановлення, механізми регулювання. Теоретично цей взаємозв'язок може існувати, виходячи з сутності об'єктів даного дослідження: облікової інформації та капіталу,

фінансових структур, фінансових ринків. Розглянуті економічні явища в науковій літературі визначаються наступним чином: фінансові системи є "мозком економіки"², а бухгалтерський облік є мовою бізнесу. Але практика розвитку ринкових відносин в Україні показує, що цей взаємозв'язок включає до свого змісту крім позитивів, ще і певні протиріччя.

Теоретичним і практичним аспектам реформування національної системи обліку присвячені роботи вітчизняних вчених: В.Г. Швеця, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, В.М. Костюченко, Л.Г. Ловінської, В.М. Пархоменка, О.М. Петрука, В.В. Сопка. Окремі фундаментальні положення теорії бухгалтерського обліку, такі як визначення предмету бухгалтерського обліку та його особливостей, елементів методу та інші досліджені в роботах вчених: В.Г. Швеця, М.Т. Білухи, О.С. Бородкіна, Ф.Ф. Бутинця, В.П. Завгороднього, Ю.А. Кузьмінського, І.В. Малишева, П.П. Німчинова, В.В. Сопка, М.Г. Чумаченка. Між тим, для розв'язання визначених проблем необхідно розширити традиційні межі теорії бухгалтерського обліку, дослідивши взаємозв'язки між обліковими, економічними, фінансовими категоріями, процесами, закономірностями. Тому мета даного дослідження полягає у визначенні теоретичних та практичних засад і особливостей взаємозв'язку між рухом капіталів та обліковими інформаційними системами в межах відтворення цих систем. Об'єктом дослідження є облікові інформаційні системи та особливості впливу на механізм їх відтворення руху капіталів в сучасних умовах. Предметом дослідження є методологія та організація надання і розкриття облікової інформації в умовах реформування національної системи бухгалтерського обліку і активізації руху капіталів.

Методологію дослідження складає системний метод пізнання процесів відтворення облікових та обліково-аналітичних інформаційних систем, а також відтворення інших інформаційних систем, таких як фінансових, управлінських, статистичних, податкових. В процесі дослідження використано наступний науковий інструментарій. При дослідженні особливостей взаємозв'язку облікових інформаційних систем та фінансових систем і фінансових ринків, в межах яких відбувається рух капіталів, – загальнонаукові методи аналізу та синтезу, єдності абстрактного і конкретного, історичного підходу. Для визначення особливостей руху капіталів у сучасних умовах – в першу чергу методи економічного аналізу діяльності суб'єктів господарювання (групування, порівняння, деталізації, узагальнення, табличний, графічний), методи моделювання. Інформаційна база дослідження складається з законодавчих та нормативно-правових актів з питань господарської, фінансової діяльності, бухгалтерського обліку, аудиту, облікової політики в Україні, матеріалів статистичних збірників, наукових конференцій, програм TACIS.

¹ Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. – Переклад з англійської за редакцією С.Ф. Голова. – Київ: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів в Україні, 2000. – с. 26.

² Stiglitz J. More instruments and Broader Goals: Moving toward the Post-Washington Consensus. WIDER Annual Lectures 2. – Helsinki: NU/WIDER, 1998. – www.expert.ru

Господарським кодексом України статтею 6 "Загальні принципи господарювання" визначено основні принципи ведення господарської діяльності в Україні: "забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання; свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом; *вільний рух капіталів* (курсив автор.), товарів та послуг на території України; обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави; захист національного товаровиробника; заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини".¹ Таким чином, по-перше, сучасне господарювання в Україні, розвиток фінансових ринків, ринків товарів, тощо не можливий без вільного руху капіталів, який забезпечує раціональне надходження, використання та розподіл обмежених матеріальних, трудових, нематеріальних та фінансових ресурсів; по-друге, вільний рух капіталів є чинником розвитку інших базових принципів господарювання і разом з ними забезпечує ефективність економіки; по-третє, на вільний рух капіталів впливає головним чином реалізація інших господарських принципів та міжнародні економічні і соціальні процеси, як глобалізація, стандартизація, трансформація, уніфікація.

Для історичного процесу становлення облікової інформації та облікових інформаційних систем, з однієї сторони, та капіталу, фінансових систем і ринків, з іншої сторони, характерним є пріоритетність облікової інформації. Історично першою виник облік та його продукт (результат облікової діяльності) – облікова інформація. Завдяки методам обліку господарських процесів, засобів господарської діяльності та їхніх джерел була створена універсальна технологія надання економічної інформації. Практично всі етапи становлення та розвитку капіталу у різних його формах пов'язані з обліковою інформацією. Розглянемо класичну схему формування, функціонування та розвитку діяльності господарської структури в ринкових умовах:

Г – Т –В.....	– Т' – Г'
Інвестиційна діяльність	Основна діяльність	Фінансова діяльність

де Г – авансований капітал у формі грошових коштів та їхніх еквівалентів або активів; Т – ресурси (активи), контрольовані підприємством, придбані на ринках засобів та предметів праці, нематеріальних та біологічних активів і робочої сили; ...В... – процес виробництва продукції, робіт, послуг з метою реалізації на ринках товарів, робіт, послуг – сукупність процесів вартісної та фізичної трансформації активів підприємства; Т' – нові створені продукти, роботи, послуги, які приймають економічну форму товару, на відміну від облікової категорії "готова продукція"; Г' – отримані від продажу товарів грошові кошти та їхні еквіваленти як дохід (виручка) від реалізації.

Кожна нова фаза відтворення господарської діяльності підприємства, таким чином, розпочинається з авансованого у активи підприємства капіталу у формі грошових коштів та їхніх еквівалентів або активів, які є суттєво меншими за обсягом і надходять в результаті обміну на подібні та неподібні активи, безоплатно отримані та як внески до статутного капіталу. Між тим, найважливішою складовою управління рухом авансованого капіталу є облікова інформація, на підставі якої визначаються межі формування, розподілу та подальшого відтворення індивідуального капіталу. Також

історично саме виникнення грошей традиційно пов'язується з потужним фактором розвитком обміну. Але одночасно, що теж є історичним фактом, учасники процесу обміну, як і виробництва, не могли його організувати без облікової інформації. Більш того, гроші виконують ще одну суттєву функцію, підтверджену практикою, але на яку не вказувалося в економічній літературі, – функцію універсального інформаційного інструменту, використання якого дає можливість розвивати інші складові інструментарію процесів обміну, виробництва, розподілу та постачання. Протягом століть облікова інформація набирає статусу інформаційного капіталу, поступово структурованого в усі інші форми капіталу. Рух промислового, фінансового, торговельного, банківського капіталу неможливо було б узагальнити та відобразити без облікової інформації. Постійне документування, інвентаризація, рахунки, подвійний запис, вартісна оцінка, калькулювання, бухгалтерський баланс та фінансова звітність як інструменти подання економічної інформації, та економічний аналіз як інструмент розкриття інформації стають чинниками розвитку капіталу і появи якісно нових його форм. Багато років домінуюча і загальновідома точка зору, що чинниками розвитку суспільних форм господарства та капіталу як сукупності виробничих відносин є матеріальна база – продуктивні сили (марксистське трактування) не була між тим єдиною. Великий внесок у дослідження цієї проблеми зробили вчені Київського університету імені Тараса Шевченка наприкінці XIX сторіччя та початку XX сторіччя. Видатний український філософ, економіст С.М.Булгаков у своїй праці "Філософія господарства" критикував марксистську матеріалістичну точку зору і доказував пріоритетність "Софії" над матеріальним засадами господарювання. Дійсно, господарські механізми створює людина, але існує "Софія", яка надається людині від Бога, вона і є головним чинником розвитку господарства.² До видатної спадщини С.М. Булгакова також відноситься дослідження межі господарства та чинників, які її встановлюють, а саме: чи то засоби виробництва, чи обсяги індивідуальних капіталів і прийшов до висновку, що це інше – "Софія"³. Тому засоби господарювання (матеріальні активи) не можуть бути безпосередньо чинниками розвитку капіталу. Більш того, вони не можуть функціонувати без діяльності людини, яка володіє інформацією стосовно того, за якими технологіями управляти ними. Необхідну економіко-господарську, фінансову та іншу інформацію надавав тільки господарський облік, а пізніше, з виникненням промислового капіталу, – бухгалтерський облік. Ті ж самі засоби виробництва – "неодухотворені" активи, також мають свою "мову" – технологічну, економічну, зрозуміти яку допомагає облікова інформація. Таким чином, навіть загальне дослідження в межах цієї роботи історичного процесу взаємозв'язку облікової інформації та капіталу дає можливість зробити висновок, що облікова інформація є головним чинником розвитку економічних процесів та явищ, і в першу чергу капіталу, фінансових систем та ринків.

У XX сторіччі та на початку XXI сторіччя ця проблема не стала менш актуальною. Нобелівські лауреати в галузі економіки Джозеф Стігліц разом з Джорджем Акерлофом, Майклом Спенсом дослідили несиметричність інформації та ефект її впливу на ринок: "... лауреати вивчали, наскільки змінюються оцінки ринку, якщо одні учасники ринку знають більше ніж інші. Це питання

² Булгаков С.М. Філософія хозяйства. – М.: Наука, 1990. – (Социологическое наследие).

³ Там же

¹ Господарський кодекс України. – К.: Атіка, 2003. – 208 с.

розглядалося науковою наукою вже давно. Праці лауреатів відносять до середини сімдесятих років. Вони розглядали різні ринки – від кредитних до сільськогосподарських. Питання це дуже важливе. Легко зрозуміти, що той, хто бере у борг, знає більше про свої можливості повернути кредит, ніж його кредитор, менеджери компанії знають більше про перспективи прибутків, ніж акціонери, клієнт страхової компанії знає більше про свої можливі ризики, ніж страхова компанія¹. Інформація, яка необхідна і якою володіють учасники ринку, – це в першу чергу облікова інформація. Практика підтверджує, що облікова інформація є чинником розвитку ринку, капіталів, фінансових систем.

Актуальність досліджень взаємозв'язку економічної, облікової інформації з ринком, капіталом в сучасних умовах також пов'язана з питаннями уточнення змісту категорії "капітал". Огляд економічної вітчизняної літератури дає можливість зробити висновок про багатоаспектність підходів до визначення цієї категорії. Капітал трактується як економічна категорія, облікова категорія, обліково-аналітична категорія, категорія фінансового менеджменту, правова категорія. В сучасній економічній літературі найбільш повно з позицій економічної теорії капітал досліджено в підручнику за редакцією В.Д. Базилевича². Ці визначення капіталу суттєво відрізняються від трактування капіталу як облікової категорії у національних Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку та Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку/фінансової звітності. Співпадають лише підходи до визначення власного та залученого капіталу.³ Тому потребує подальшого розвитку поняття капіталу як облікової та обліково-аналітичної категорії.

В сучасних умовах на процеси руху капіталу в Україні впливає російський капітал. Практичними прикладами інвестування російського капіталу в економіку України є масштабні процеси, що почалися наприкінці минулого століття, придбання акцій вітчизняних підприємств (Інгулецького гірничо-збагачувального комбінату; Миколаївського глиноземного заводу; свого часу частина акцій Запорізького алюмінієвого комбінату викуплена групою "СУАЛ"; Чорноморський суднобудівний завод; шість українських підприємств зі збору та переробки чорних металів: Черкаського, Херсонського, Харківського, Миколаївського, Вінницького, Житомирського; нафтопереробний завод "ЛиНОС"; Одеський нафтопереробний завод; "Київстар"). Ще одним напрямом впливу іноземного капіталу, що є характерним для нашої країни, є інвестиції в окремі галузі економіки. Таким чином, російські компанії активно втручаються у рух капіталів на національних ринках металургійної, нафтогазової промисловості, телекомунікацій, харчової промисловості, страхового та банківського бізнесу.⁴ В перспективі це може також поширитися на розвиток транспортних ме-

реж, будівництво комунікаційних систем, житла. Злиття українського та російського капіталів відбувається у вигляді створення спільних підприємств. Суттєві зміни відбуваються в організаційно-господарських відносинах та відносинах власності як на законодавчому рівні, так і на рівні практики господарювання. Одночасно, треба зауважити, становлення вільного руху капіталів, яке затверджене в Україні законодавчо, не повинно привести до втрат можливостей авансування національного капіталу у пріоритетні види діяльності. Необхідний постійний державний моніторинг за станом тих активів, в які можна інвестувати, щоб не надійшла "криза наявності окремих груп активів як об'єктів інвестування". Головним інформаційним джерелом проведення такого моніторингу може бути тільки фінансова звітність підприємств.

Таким чином, дослідження історичних аспектів та сучасного стану визначеної у роботі проблеми взаємозв'язку облікової інформації та руху капіталів дає можливість зробити висновок, що первісною основою руху капіталів є облікова інформація. Завдяки методам обліку історично створена універсальна технологія подання економічної інформації стосовно господарської діяльності, яка обумовлена якісними характеристиками облікової інформації, що міститься у фінансовій звітності (зрозумілість, достовірність, правдивість, доречність, порівняльність). У зв'язку із цим, можна також констатувати, що виникнення та всі процеси розвитку капіталу у різних його формах та на всіх історичних етапах пов'язані з обліковою інформацією. Облікова інформація як з точки зору практики, так і з точки зору теорії створює певні умови для підвищення фінансової стабільності користувачів цієї інформації. Облікова інформація за допомогою аналітичних розрахунків створює інформаційну обліково-аналітичну базу для передбачення ризиків; для комплексного порівняння локальних обліково-аналітичних інформаційних систем різних корпорацій. Між тим, цей процес взаємодії руху капіталів та розвитку облікової інформації містить сукупність протиріч, які є як суттєвими так і несуттєвими. Наприклад, фінансова криза показала, що застосування принципу справедливої вартості в обліковій оцінці об'єктів певною мірою порушує фінансову стабільність в першу чергу нефінансових та фінансових корпорацій. У свою чергу, позитивні тенденції руху капіталів, підвищення прозорості ринків капіталу створили умови для переходу формування облікової інформації на основі системи принципів, а не правил. Міжнародними науковими школами теорії фінансової звітності приділяється велика увага визначенню пріоритетів розвитку облікової інформації, яка міститься у фінансовій звітності. І якщо вітчизняними вченими в межах теорії бухгалтерського обліку фінансова звітність розглядається головним чином як елемент методу бухгалтерського обліку, то з позицій міжнародної теорії і практики фінансова звітність в умовах глобалізації стала самостійною галуззю суспільних наук та потужною складовою інформаційного бізнесу, окремі сегменти якого формують бухгалтерські послуги, аудиторська, аналітична та консалтингова діяльність.

¹ www.pg.com/

² "В економічній теорії сформувалися такі підходи до визначення сутності капіталу.

1. Предметно-функціональний підхід, згідно з яким капітал ототожнюється з нагромадженою працею, призначеною для подальшого виробництва або продажу й одержання доходу.....

2. Соціально-економічний підхід, згідно з яким капітал трактується як економічна категорія – специфічні суспільні відносини, що виникають за певних історичних умов...

3. Грошовий підхід, згідно з яким капітал досліджується як фінансовий ресурс, що приносить дохід власникові у вигляді процента.

4. Ототожнення капіталу з часом як особливим економічним ресурсом, що визначає дохід підприємств як винагороду за відмову від задоволення поточних потреб заради отримання майбутніх благ.

5. Трактування капіталу як певного вкладення, завдяки чому забезпечується одержання доходу." – Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича.- 3-тє вид., перероб. і доп.- К.: Знання-прес.-2004.-с.277-278.

³ Там же, с.281.

⁴ news.bigmir.net/index/

1. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. – Переклад з англійської за редакцією С.Ф. Голова. – Київ: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів в Україні, 2000. 2. Stiglitz J. More instruments and Broader Goals: Moving toward the Post-Washington Consensus. WIDER Annual Lectures 2. – Helsinki: NU/ WIDER, 1998. – www.expert.ru. 3. Господарський кодекс України. // За матеріалами сайту minfin.gov.ua. 4. Булгаков С.М. Философия хозяйства. – М.: Наука, 1990. – (Социологическое наследие). 5. www.pg.com. 6. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича.- 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-прес.-2004.-645с. 7. news.bigmir.net/index/ 8. minfin.gov.ua.